

DOI 10.34132/mspc2026.03.13.26

Оксана Казакова
Софія Чайка

МОВНА АГРЕСІЯ: СУТНІСТЬ, ТИПИ ТА РІВНІ ПРОЯВУ В СУЧАСНІЙ КОМУНІКАЦІЇ ВІД ЗАКЛАДУ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ ДО ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

У тезах здійснено аналіз сутності мовної агресії як соціокомунікативного явища, що виявляється у значному мовному впливі, спрямованому на приниження, образу або маніпуляцію співрозмовником. Досліджено основні типи мовної агресії, зокрема пряму та непряму, активну й пасивну, а також розроблено низький, середній, високий та критичний рівні її прояву в сучасній комунікації. Встановлено, що мовна агресія є важливим соціолінгвістичним феноменом, який відображає суспільні конфлікти, зміни комунікативних норм і трансформацію мовної культури.

Ключові слова: мовна агресія, вербальна та невербальна комунікація, типи мовної агресії, рівні прояву, комунікативний конфлікт, мовленнєвий вплив.

У сучасному суспільстві комунікація є одним із ключових інструментів публічного управління. Саме через мовлення органи державної влади взаємодіють із громадянами, формують суспільну довіру, пояснюють політичні рішення та забезпечують демократичний діалог. Однак останніми роками у публічному просторі дедалі частіше спостерігаються прояви мовної агресії, які негативно впливають як на ефективність державного управління, так і на психологічний стан суспільства. Мовна агресія є одним із найпомітніших явищ сучасної комунікації, що особливо загострюється в умовах суспільної нестабільності та війни. Постійне психологічне напруження, емоційне виснаження, страх, невизначеність і соціальні конфлікти нерідко відображаються в мовленні людей, спричиняючи поширення агресивних висловлювань, образ, словесних конфліктів, принижень і нетолерантної комунікації. Вона проявляється як у міжособистісному спілкуванні, так і в публічному дискурсі, впливаючи на емоційний стан людини, якість соціальної взаємодії та рівень мовної культури суспільства.

В умовах війни проблема набуває особливої актуальності, оскільки агресивна комунікація може посилювати соціальну напругу, непорозуміння та психологічний дискомфорт. Саме тому дослідження сутності, типів і рівнів прояву мовної агресії є важливим для розуміння особливостей сучасного комунікативного середовища та формування культури конструктивного спілкування.

Теоретичне осмислення мовної агресії передбачає аналіз її сутності, основних типів та рівнів прояву в сучасній комунікації. Мовна агресія розглядається як форма агресивної поведінки, що виражається за допомогою мови, може мати на меті приниження, образу, залякування, маніпулювання або моральне домінування над іншою людиною, зазвичай не має фізичного прояву, проте, значно впливає на психічний стан людини.

Мовна агресія є предметом активних досліджень як у зарубіжній, так і у вітчизняній науковій думці. Значну увагу питанням її визначення, типів та маркерів приділяють такі дослідники як К. Віглі, О. Гаврилів, Д. Інфанте, О. Качмар, Т. Левінг, Н. Лунченко, В. Панок, І. Панок, Н. Сосновенко, О. Шерман. [1; 2; 3; 4; 5; 6]

У сучасних лінгвістичних, психолінгвістичних і соціально-психологічних дослідженнях мовна агресія розглядається як багаторівневе явище, що різниться за ступенем інтенсивності, формою вербалізації та соціальними наслідками. Спираючись на це визначення, ми виокремили рівні мовної агресії, що дає змогу глибше проаналізувати її прояви у міжособистісній комунікації, зокрема в підлітковому та молодіжному середовищі.

Низький рівень мовної агресії характеризується прихованістю та опосередкованістю агресивного наміру. Агресія не має відкритого конфліктного характеру й часто маскується під жарт, іронію або нейтральне за формою висловлювання. Такі мовні дії можуть залишатися непоміченими або сприйматися як соціально допустимі, проте вони поступово знецінюють співрозмовника та створюють напруження в комунікації. До основних форм латентної мовної агресії належать іронія, сарказм, натяки, двозначні репліки, пасивно-агресивні висловлювання. Незважаючи на невисоку інтенсивність, цей рівень може виконувати деструктивну функцію, особливо за умов систематичного повторення.

Середній рівень мовної агресії виявляється у відкритому вербальному протистоянні між комунікантами. Агресивний намір є очевидним, однак ще не досягає максимальної інтенсивності. Для цього рівня характерні прямі

образи, звинувачення, докори, принизливі оцінки особистості або діяльності співрозмовника, а також різкий або наказовий тон мовлення. Відкрито-вербальна агресія часто стає чинником ескалації конфлікту й може призводити до порушення комунікативної взаємодії. В освітньому середовищі вона негативно впливає на психологічний клімат колективу та міжособистісні стосунки.

Високий рівень мовної агресії має яскраво виражений деструктивний характер і супроводжується значним емоційним напруженням. На цьому рівні використовуються нецензурна лексика, приниження людської гідності, прямі погрози або залякування. Мовлення набуває конфліктогенного характеру й часто стає передумовою фізичної агресії.

Критичний рівень мовної агресії виходить за межі індивідуального конфлікту та набуває соціально небезпечних форм. До нього належать мова ворожнечі, систематичне приниження, булінг і кібербулінг, дискримінаційні висловлювання та заклики до насильства. Такі прояви часто мають ознаки девіантної мовної поведінки й можуть бути об'єктом правового регулювання. Цей рівень розглядаємо як загрозу психологічній безпеці особистості та суспільства загалом.

Запропонована класифікація рівнів мовної агресії створила підґрунтя для системного аналізу цієї проблеми. Однак повноцінне дослідження мовної агресії передбачає не лише визначення рівнів її прояву, а й характеристики типів, через які реалізуються агресивні мовленнєві практики в освітньому середовищі.

За класифікацією американського психолога А. Басса, мовна агресія розподіляється на чотири типи залежно від способу її реалізації: активну пряму, активну непряму, пасивну пряму та пасивну непряму [7].

Мовна активна пряма агресія це безпосередній словесний напад на адресата, який має відкритий характер і спрямований на приниження, образу, залякування чи психологічний тиск. Такий тип агресії легко розпізнати, оскільки негативна установка мовця виражається прямо. Проявляється через образи, принизливі висловлювання, словесні погрози, крики, агресивний тон, використання нецензурної лексики, наприклад: «Ти нічого не вмієш», «Замовкни, бо ти нікому не потрібен».

Мовна активна непряма агресія характеризується опосередкованим способом впливу, коли агресія спрямована не прямо на адресата, а реалізується через інших осіб або приховані мовленнєві механізми. Її мета – зашкодити репутації людини, викликати осуд або соціальне відторгнення. Зазвичай проявляється через плітки, наклеп, поширення чуток, саркастичні коментарі «за спиною», маніпулятивні висловлювання. Наприклад, поширення неправдивої інформації про однокласника чи колегу для його дискредитації.

Мовна пасивна пряма агресія полягає у демонстративній відмові від мовленнєвої взаємодії, що виражає негативне ставлення до співрозмовника. Агресія проявляється через мовчання або ігнорування, наприклад, відмову відповідати, ігнорування звернень, демонстративне мовчання, уникнення пояснень. Людина навмисно не відповідає на запитання або відмовляється говорити після конфлікту.

Мовна пасивна непряма агресія є найбільш прихованою формою, коли негативне ставлення реалізується через непряме уникнення відповідальності або саботаж комунікації. Вона часто маскується під байдужість або формальну нейтральність. Основні прояви: замовчування важливої інформації, навмисне уникнення пояснень, демонстрація байдужості, прихований саботаж спілкування. Коли особа знає правду в конфліктній ситуації, але свідомо мовчить, дозволяючи несправедливо звинуватити іншу людину.

Мовна агресія сучасного освітнього середовища зумовлює формування деструктивних моделей комунікативної взаємодії, що можуть негативно позначатися на психологічному комфорті учасників освітнього процесу та ефективності міжособистісної комунікації.

Завдяки анкетуванню, творчим завданням та спостереженню за здобувачами освіти Миколаївського ліцею № 38 «Муніципальний колегіум» ім. В. Д. Чайки ми встановили, що серед учнів 8-11 класів найчастіше спостерігається **середній рівень мовної агресії**, який проявляється у відкритому вербальному протистоянні, під час якого школярі звинувачують співрозмовників, принижують їх особистість та знецінюють досягнення. Агресивний намір є очевидним, адже учні використовують образливі слова, ненормативну лексику. Цим конфліктним ситуаціям не притаманна висока інтенсивність, довготривалість і систематичність, тому ми відносимо їх до середнього рівню мовної агресії.

Низький рівень також зустрічається доволі часто, проте, виявити його важче, ніж інші рівні, через притаманну йому приховану агресію, яку більшість сприймає як соціальну норму. Учні глузують один з одного, вважаючи це жартом, і не замислюються, як сприймає їх гумор адресат. Проблема знецінювання через іронічні коментарі теж стоїть доволі гостро, адже підлітки є вразливою віковою категорією.

Має місце у шкільному просторі і **високий рівень** мовної агресії, коли учні починають погрожувати та залякувати однокласників. Такі прояви агресії нерідко стають передумовою фізичного насильства і створюють у класному середовищі емоційно напружену атмосферу. **Критичний рівень** мовної агресії у ході нашого спостереження не зустрічався.

Вивчення стану мовної агресії серед підлітків дозволило нам зробити припущення, що плануючи роботу з шляхів її подолання слід звернути увагу на формування в учнів самоповаги, об'єктивної самооцінки, вміння уникати знецінення та приниження особистості співрозмовника. Важливим, на наш погляд, є формування у восьмикласників мовної екології, для дотримання якої необхідно сформувати мовну (правильне використання слів та стилю мовлення),

комунікативну (ввічливо і доречно спілкуватись у різних ситуаціях), соціально-емоційну (здатність контролювати емоції та уникати агресивних висловлювань), етичну (дотримання правил мовного етикету) компетентності та критичне мислення (вміння знаходити, аналізувати, створювати інформацію та поширювати її).

Потреба у розв'язанні проблеми мовної агресії є надзвичайно важливою в сучасному суспільстві. По-перше, агресивне спілкування негативно впливає на психологічний стан людини, може знижувати самооцінку, викликати образи, тривожність і навіть страх. По-друге, мовна агресія часто стає причиною конфліктів, руйнує довіру між людьми та ускладнює взаєморозуміння як у повсякденному житті, так і в професійному чи навчальному середовищі. По-третє, в умовах війни, постійного стресу та емоційної напруги агресія в мовленні дедалі частіше сприймається як норма, що може призводити до зростання нетерпимості та ворожості в суспільстві. Саме тому важливо шукати шляхи подолання мовної агресії та формувати культуру поважного й відповідального спілкування.

Отже, мовна агресія є складним багатокомпонентним явищем, що охоплює різні форми, типи та мовленнєві прояви. Її наукове осмислення дозволяє глибше зрозуміти механізми міжособистісних конфліктів у підлітковому середовищі та створює підґрунтя для розроблення ефективних педагогічних і психологічних заходів профілактики агресивної мовленнєвої поведінки.

References

1. Infante, D.A., & Wigley, C.J. (1986). Verbal aggressiveness: An interpersonal model. *Communication Monographs*, (Vol. 53), 1, (pp. 61-69). Retrieved from: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/03637758609376126> [in English].
2. Levin, J., Cruz Neri, N., & Retelsdorf, J. (2025). Cyberhate among Ukrainian adolescents in war-torn Ukraine: A study of exposure, victimization, and perpetration. *Computers in Human Behavior*, (Vol. 168), (pp. 1-10). Retrieved from: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0747563225000731/pdf?md5=f90b673e8238e84016e13519a6ffc979&pid=1-s2.0-S0747563225000731-main.pdf>. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.chb.2025.108626> [in English].
3. Sherman, O.M. (2013). Ahresiia v Interneti [Aggression on the Internet]. *virt.ldubgd.edu.ua*. Lviv: Lvivskyi derzhavnyi universytet bezpeky zhyttiediialnosti. Retrieved from: https://virt.ldubgd.edu.ua/pluginfile.php/14596/mod_folder/content/0/2013_1/SH2013_6.pdf [in Ukrainian].
4. Kachmar, O. (2016). Movna ahresiia ta shliakhy yii podolannia [Voice aggression and ways to overcome it]. *Aktualni problemy filosofii ta sotsiologii: Naukovo-praktychnyi zhurnal – Current Problems of Philosophy and Sociology: Scientific and Practical Journal*, 12, (pp. 55-57). Retrieved from: <https://dspace.onua.edu.ua/bitstreams/cfff2232-a1df-43cf-9fb2-c4ed5034728a/download> [in Ukrainian].
5. Havryliv, O. (2019). Verbalna ahresiia: mizh nasyilstvom i bezsylliam [Verbal Aggression: Between Violence and Impotence]. *Skhidnoieuropeiskyi zhurnal psykholinhvistyky – East European Journal of Psycholinguistics*, 4(2), (pp. 34-46). Retrieved from: <https://eejpl.vnu.edu.ua/index.php/eejpl/article/view/63/49>. DOI: <https://doi.org/10.29038/eejpl.2017.4.2.hav> [in Ukrainian].
6. Panok, V.H., Lunchenko, N.V., Sosnovenko, N.V., & Panok, I.V. (2021). Ahresiia ta konfliktnist u vzaiemynakh uchashnykiv osvitnoho protsesu [Aggression and conflict in the relationships of participants in the educational process]. *Mizhnarodnyi naukovi zhurnal «Hraal nauky» – International scientific journal «Grail of Science»*, 4, (pp. 493-501). Retrieved from: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/728856/2/12321-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-21876-1-10-20210517%20%282%29.pdf>. DOI: <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.07.05.2021.092> [in Ukrainian].
7. Buss, A.H. (1961). *The psychology of aggression*. New York: Wiley. Retrieved from: <https://archive.org/details/psychologyofaggr0000buss> [in English].

DOI 10.34132/mspc2026.03.13.26

Oksana Kazakova
Sofiia Chaika

VERBAL AGGRESSION: ESSENCE, TYPES AND LEVELS OF MANIFESTATION IN MODERN COMMUNICATION: FROM SECONDARY EDUCATION INSTITUTIONS TO PUBLIC ADMINISTRATION

The theses analyze the essence of verbal aggression as a communicative phenomenon, which manifests itself in a significant verbal influence aimed at humiliating, insulting or manipulating the interlocutor. The main types of verbal aggression, in particular direct and indirect, active and passive, are studied, and low, medium, high and critical levels of its manifestation in modern communication are developed. Particular attention is paid to the spread of aggressive verbal expressions in the media space, social networks and interpersonal communication. It is established that verbal aggression is an important sociolinguistic phenomenon that reflects social conflicts, changes in communicative norms and the transformation of linguistic culture.

Keywords: *verbal aggression, verbal communication, types of verbal aggression, levels of manifestation, communicative conflict, media communication, verbal influence.*

Відомості про авторів / Information about the authors

Оксана Казакова, заступник директора з науково-методичної роботи, спеціаліст вищої категорії, учитель-методист, Миколаївського ліцею №38 «Муніципальний колегіум» імені В.Д.Чайки, здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти кафедри публічного управління та адміністрування, Юридичного факультету, Чорноморського національного університету імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна. E-mail: oksiniri@ukr.net.

Oksana Kazakova, Deputy Director for Scientific and Methodological Work, specialist of the highest category, teacher-methodologist, Mykolaiv Lyceum No. 38 «Municipal Collegium» named after V.D. Chaika, Applicant for the Second (Master's) Level of Higher Education at the Department of Public Administration, Petro Mohyla Black Sea National University, Mykolaiv, Ukraine. E-mail: oksiniri@ukr.net.

Софія Чайка, здобувач середньої освіти, Миколаївського ліцею №38 «Муніципальний колегіум» імені В.Д.Чайки, м. Миколаїв, Україна. E-mail: sofichay764@gmail.com.

Sofia Chaika, Applicant for the Secondary Level of Education of Mykolaiv Lyceum No. 38 «Municipal Collegium» named after V.D. Chaika, Mykolaiv, Ukraine. E-mail: sofichay764@gmail.com.